

УДК 001.89:378(477)

В. М. ШЕЙКО
М. М. КАНІСТРАТЕНКО
Н. М. КУШНАРЕНКО

НАУКОВІ ШКОЛИ КУЛЬТУРОЛОГІЧНО-МИСТЕЦЬКОГО ТА БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОФІЛІВ: ОЗНАКИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Уперше визначаються загальне і специфічне у формуванні й функціонуванні наукових шкіл культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного профілів у Харківській державній академії культури.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність, наукова школа, наукові об'єднання культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного профілів, Харківська державна академія культури.

Впервые определяются общее и специфическое в формировании и функционировании научных школ культурологично-искусствоведческого и библиотечно-информационного профилей в Харьковской государственной академии культуры.

Ключевые слова: научно-исследовательская деятельность, научная школа, научные объединения культурологично-искусствоведческого и библиотечно-информационного профиля, Харьковская государственная академия культуры.

For the first time the general and the specific in the formation and functioning of scientific schools of cultural and arts studies and library and information fields of the Kharkiv State Academy of Culture are determined.

Key words: research activity, scientific school, scientific associations of cultural and arts studies and library and information fields, Kharkiv State Academy of Culture.

Наука — стратегічно важлива сфера людської діяльності, спрямована на продукування та реалізацію нових наукових ідей, парадигм, концепцій; створення соціально-значущих фундаментальних і прикладних знань; обґрунтування перспективних напрямів наукових досліджень; виявлення законів, закономірностей, тенденцій, принципів, категорій, понять, що сприяють соціальному, економічному, політичному, технічному, культурному та духовному розвитку сучасного суспільства. Україна, що прагне інтеграції в європейське і світове наукове співтовариство, докладає значних зусиль щодо успішного розвитку вітчизняної науки, підвищення якості та результативності наукових досліджень, піклується про моральну й матеріальну підтримку та стимулювання як відомих учених, так і молодих науковців, опікується збереженням «старих» і формуванням «нових» наукових шкіл, убачаючи в них вагомий чинник ефективного розвитку науки [3; 4; 5; 6].

У продукуванні й успішній реалізації нових креативних ідей суттєву роль відіграють як самобутні вчені-одинаки, так і творчо-дослідницькі групи, які прийнято називати науковими школами (НШ), роль яких суттєво зростає за умов домінування інтеграційних процесів у науковій діяльності, що передбачають неформальне об'єднання творчих зусиль учених, становлення й успішний розвиток інституціонально-організаційних (формальних) та когнітивно-змістових форм здійснення науково-дослідницької діяльності.

Цілком об'єктивним і закономірним є посилений інтерес до проблем виявлення сутності, функцій, змістових і формальних типологічних ознак, з'ясування загального й особливого у формуванні та функціонуванні наукових шкіл, визначення рівня їх теоретико-методологічної самобутності, інноваційності і результативності як цілісної науково-системної інституції [1; 2; 7; 8; 12].

Особливої актуальності проблема становлення, формування, розвитку, успішного функціонування наукової школи як однієї з основних форм організації сучасної науки набуває у вітчизняному науково-освітньому середовищі. Відомо, що ВНЗ України IV рівня акредитації є не лише освітніми, але й науковими установами [4; 6; 11; 12]. Цілком закономірною стає тенденція визначення статусу ВНЗ, рівня його автономності (часто й існування), успішності реалізації процедури ліцензування й акредитації, обсягів державного замовлення на підготовку бакалаврів, спеціалістів, магістрів, аспірантів, докторантів, відкриття аспірантури і докторантури, спеціалізованих учених рад з огляду на високий науковий ценз штатних викладачів ВНЗ, очолювання випускових кафедр докторами наук відповідного профілю, продуктивність наукової, науково-методичної і науково-педагогічної діяльності його викладачів, існування й успішне функціонування авторитетних НШ та ін. Наукова школа, з одного боку, є запорукою плідної наукової діяльності, з іншого — її вагомим результатом, своєрідним якісним показником значного творчого доробку як засновника-лідера, так і його учнів та прибічників, що втілюється в організаційно-інституціональних, творчо неформальних наукових об'єднаннях у межах успішного вирішення спільних або споріднених наукових напрямів, програм, проблем, тем.

Мета статті — виявлення змістових і формальних ознак ідентифікації наукових шкіл культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного профілів, які сформувалися й інституціоналізувалися в процесі багаторічної плідної науково-дослідної діяльності Харківської державної академії культури — фундатора і лідера в підготовці фахівців і науково-педагогічних кадрів означеного спрямування на терені України.

Усебічний аналіз опублікованих праць і ресурсів Інтернету свідчить про дві основні закономірності: багатозначність базового поняття «наукова школа» та різноманітність визначень основних змістових і формальних ознак наукової школи. Це створює певні труднощі у виокремленні ідентифікаційних ознак галузевих і регіональних наукових шкіл, які роблять суттєвий внесок у вітчизняну і світову «наукову скарбницю», продукують нові креативні ідеї, генерують фундаментальні і прикладні наукові знання,

забезпечують високий авторитет та фірмовий імідж українських наукових шкіл на європейському та світовому науковому просторі.

З'ясовано, що для визначень наукової школи використовуються різноманітні суміжні, однак не зовсім тотожні сутності цього феномену, поняття. Серед них: «союз дослідників», «науковий колектив», «авторський колектив», «творче об'єднання науковців», «творча лабораторія», «наукова майстерня» тощо. Крім того, виявлено понад сотню визначень змісту й обсягу поняття «наукова школа», які можна об'єднати в чотири основні групи. Наукова школа — це:

- Неформально-творча співдружність, добровільне об'єднання науковців, засноване провідним ученим-лідером для реалізації важливої наукової програми, напряму, проблеми, теми, близьких за стилем теоретичної й експериментальної роботи, стратегій і тактик організації професійного наукового мислення, ідей і методів їх реалізації.
- Формальне об'єднання наукових зусиль учених, організаційно-інституціональними утвореннями якого є науково-дослідні установи, вищі навчальні заклади, факультети, кафедри, відділи, творчі лабораторії, майстерні та ін. У цьому сенсі важливе значення мають не лише постать відомого вченого-лідера НШ, його власний науковий доробок чи сумарні творчі досягнення учнів-послідовників, але і його «офіційне визнання», основними ознаками якого можна вважати науковий ступінь (доктор чи кандидат наук), вчене звання (професор чи доцент), почесне звання (народний, заслужений артист, заслужений діяч мистецтв, заслужений працівник культури, заслужений художник України); кар'єрний статус лідера НШ — директор науково-дослідного інституту, ректор, проректор ВНЗ, декан факультету, завідувач кафедри, наукового відділу, творчої лабораторії тощо.
- Постійно діючий і/або тимчасовий науково-творчий колектив, створений для обґрунтування нової наукової галузі, напряму або вирішення важливої соціально та професійно значущої проблеми на основі об'єднання наукового потенціалу як маститих учених, так і молодих науковців.
- Напряму у науці, що передбачає об'єднання наукових інтересів багатьох поколінь і груп дослідників [2, с. 19; 3, с. 154–155; 7 с. 14; 8; 10, с. 18–21].

У цьому разі під науковою школою розумітимемо неформальне і/або формальне науково-творче об'єднання декількох поколінь учених, характерними ознаками якого є: наявність вченого-лідера — засновника наукового напряму (програми), його учнів-послідовників, прибічників, сталих традицій, сформованих у науковому колективі, згуртованість навколо успішного вирішення соціально і професійно значущої наукової проблеми, ефективність функціонування школи, свідченням чому є якість та кількість фундаментальних і прикладних наукових досліджень, підготовлених і захищених докторських і кандидатських дисертацій, опублікованих монографій, підручників, навчальних посібників, методичних розробок, наукових фахових статей тощо. Основними функціями наукової школи є: науково-дослід-

ницька; забезпечення наукової комунікації; продукування та поширення наукової інформації, знань; науково-освітня; збереження та примноження кращих наукових традицій та ін.

У глобальному і стратегічному сенсі цим якісним та кількісним критеріальним ознакам відповідає наукова школа, засновником якої є Харківська державна академія культури (ХДАК) — фундатор і лідер в Україні щодо підготовки висококваліфікованих фахівців (бакалаврів, спеціалістів і магістрів) з чотирьох галузей знань та одинадцяти спеціальностей; провідний, потужний науковий центр підготовки вітчизняних науково-педагогічних кадрів з ініційованих академією, підтриманих провідними вченими-науковцями, затверджених на найвищому урядовому рівні двох нових наукових галузей — «культурологія» і «соціальні комунікації», а також з «мистецтвознавства» та з восьми наукових спеціальностей [9].

Вважаємо принципово важливим у цьому разі доповнити загальне визначення наукової школи предикатом, який уточнює предметно-змістовий профіль наукової діяльності, а також формально-територіальну її локалізацію. Отже, йдеться про феномен «харківська наукова школа», відома своїми багатими традиціями і вагомими науковими здобутками не лише в Україні, а й далеко за її межами, успішне та багаторічне плідне функціонування якої є яскравим взірцем унікальної галузевої вітчизняної наукової школи, прикладом авторитетного науково-творчого осередка, який на цілком об'єктивних засадах має стати надійною базою для виявлення загального і специфічного в наукових школах культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного спрямувань України.

Слушною, на наш погляд, є думка про те, що не слід механічно переносити концептуальні ідеї щодо наукових шкіл, сформульовані в наукознавстві в першій половині ХХ ст. в межах природничих і прикладних наук, у гуманітарну сферу [2, с. 22]. Не слід також домагатися повної уніфікації та стандартизації НШ, як цього прагнуть деякі сучасні автори [1]. На нашу думку, саме уніфікація не сприяє формуванню та виявленню специфіки, призводить до нівелювання характерних особливостей, втрати самобутності, ексклюзивності, елітарності, креативності наукових шкіл культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного профілів, сприяє штучному багаторічному нав'язуванню помилкового уявлення про так звану меншовартість, другорядність галузевої наукової спільноти. Тому в статті вперше здійснюється спроба на основі врахування загальних змістових і формальних ознак НШ визначити характерні ознаки наукових шкіл культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного профілів.

Специфіка наукових шкіл культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного спрямувань зумовлена, перш за все, особливостями розвитку базових наук, їх статусом у системі наукового знання. Лише з огляду на ці методологічно важливі засади можна осмислити своєрідність наукових об'єднань даного профілю, визначити характерні ознаки. Серед них:

- відносна молодість самих наук, їх доволі пізня інституціоналізація — середина ХХ ст.; визнання їх когнітивного і соціального статусу впро-

- довж багаторічних тривалих дискусій щодо правомірності існування; недостатня, порівняно з іншими науками, розвинутість внутрішніх та зовнішніх комунікаційних зв'язків;
- системне поєднання у функціонуванні наукової школи як суто науково-дослідницької, так і творчо-виконавської діяльності, коли лідер і члени НШ демонструють свої результати не лише у вигляді дисертацій, монографій, підручників, наукових статей, але й на рівні міжнародних і всеукраїнських конференцій, конкурсів, фестивалів, майстер-класів, тренінгів, про визнання яких свідчать численні гран-прі, дипломи переможців, лауреатів як творця-лідера, так і його учнів;
 - міждисциплінарність і багатопарадигмальність дослідження теоретично важливих та практично значимих фундаментальних і прикладних наукових проблем означеного профілю. В цьому контексті слід підкреслити реєстрацію в УкрІНТЕІ України й активне опрацювання викладачами ХДАК таких фундаментальних досліджень, як: «Вітчизняна та світова культура: історико-теоретичні аспекти», «Документально-комунікаційні структури суспільства: інноваційні стратегії розвитку», а також розроблення разом з Інститутом культурології Національної академії мистецтв України загальнодержавної НДР «Українська культура: історико-культурологічні виміри»;
 - відсутність сталої традиції щодо виявлення основних наукових шкіл, з'ясування їх загальних і специфічних ознак, вивчення генези та розвитку, виокремлення наукового напрямку, єдності методологічних підходів, визначення чисельності учнів і прибічників наукового напрямку, засновником якого є її лідер;
 - переважання невеликих, зазвичай, неформальних об'єднань відомих учених і молодих науковців, самоорганізація їх у формі наукових шкіл завдяки креативним та організаційним здібностям наукового лідера, здатного не лише продукувати нові наукові ідеї, але й переконувати в їх перспективності своїх учнів;
 - недостатній рівень інституціоналізації базової науки, зокрема організації мережі науково-дослідних інститутів, вищих навчальних закладів, факультетів, кафедр, наукових відділів означеного профілю, відсутність центру, який би виконував функцію координації наукової діяльності в означених галузях. Створена у 2010 р. Українська асоціація культурологів (її голова — ректор ХДАК В. М. Шейко) може стати професійним координатором наукової діяльності в галузі культурології в Україні. Щодо наукової галузі «соціальні комунікації», ініційованої ХДАК, саме цей ВНЗ може стати організаційно-координаційним центром експертизи та затвердження тематики фундаментальних і прикладних наукових досліджень, докторських і кандидатських дисертацій із більшої частини наукових спеціальностей цієї наукової галузі;
 - відносно пізнє становлення організаційних форм науки — наукових галузей, спеціальностей, аспірантури, докторантури, спеціалізованих

- учених рад; концентрація формальних і неформальних наукових об'єднань, перш за все, у тих закладах, які мають аспірантуру, докторантуру, спецради по захисту докторських і кандидатських дисертацій культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного спрямувань;
- наукові школи означеного профілю є переважно науково-освітніми, тобто передбачають не лише здобуття нових наукових знань, але й виховання нових поколінь наукових кадрів, коли лідер і більшість учасників НШ є викладачами ВНЗ III–IV рівнів акредитації;
 - доволі обмежене коло видатних (провідних) учених, кожна публікація котрих містить нову інформацію, нову ідею або новий підхід до вирішення нової або відомої проблеми; обмаль реальних чи потенційних засновників і лідерів наукових шкіл, здатних об'єднати навколо себе з метою успішного вирішення однієї або кількох вагомих наукових проблем молодих дослідників, забезпечити єдність методології, сформувати сталі наукові традиції;
 - не чітко простежується принцип спадкоємності в галузевій науковій школі як продовження, поглиблення та диференціація проблематики досліджень лідера-засновника в працях його учнів через творчу та кар'єрну амбітність її учасників, які прагнуть самостійності вже на початковому етапі власної науково-творчої самореалізації;
 - через змушеність тривалого творчого «пристосування» до офіційних вимог ВАК України щодо наукової галузі, наукового напрямку, наукової спеціальності, які постійно змінюються, що породжує таке специфічне явище, як «наукова міграція», однак, це не означає остаточного розриву учнів з первинною науковою школою, котрі, зазвичай, ідентифікують себе з науковою школою, яку очолює чи очолював їхній науковий шеф;
 - через специфіку та складність «просування» кандидатів і докторів наук культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного профілів по офіційних щаблях вітчизняної науки: кожний учений, перш за все, прагне визнання своїх власних наукових здобутків і, лише набувши його, замислюється над створенням особистої наукової школи, зазвичай, паралельне досягнення означених цілей є доволі рідкісним явищем у цих наукових сферах;
 - за формою організації діяльності членів цього наукового співтовариства — це, радше, індивідуальна, міжособистісна наукова комунікація, коли її лідер безпосередньо працює з кожним членом школи чи найталановитішою її частиною, активно здійснюючи власні дослідження, організуючи обговорення рівня перспективності тем докторських і кандидатських дисертацій, наукових здобутків як лідера, так і членів наукового співтовариства на науково-методологічних семінарах, міжкафедральних засіданнях, круглих столах, майстер-класах, тренінгах та інших формах оприлюднення їх результатів.
- Можна й надалі визначати якісні характеристики цих наукових шкіл, але й цього достатньо, щоб зрозуміти специфіку формальних та нефор-

мально-творчих об'єднань культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного профілів України, що потребує комплексних критеріїв оцінювання їхньої діяльності.

Одним із надійних способів ідентифікації наукової школи, виявлення наукового комунікаційного зв'язку «лідер-послідовник», визначення наукової продуктивності НШ є контент-аналіз і бібліометрія. Для визначення рівня та динаміки розвитку наукових шкіл ХДАК використано комплекс формальних бібліометричних даних, а саме: 1) наявність самобутнього наукового напрямку; 2) існування наукових лідерів, на праці яких посилаються; їхній науковий і професійний статус; 3) рік заснування наукової школи; 4) досягнення наукової школи. Останній показник передбачає врахування таких даних: загальна чисельність осіб, що входять до складу НШ; кількість захищених докторських і кандидатських дисертацій; наявність докторантів, аспірантів, здобувачів наукових ступенів; загальна кількість публікацій лідера наукової школи — монографій, підручників, навчальних посібників, наукових фахових статей, методичних матеріалів, тез наукових доповідей та ін.; загальна кількість публікацій членів наукової школи, їх типо-видові особливості.

Інформаційною базою для проведення цього дослідження стали: електронний каталог авторефератів дисертацій та БД вітчизняних фахових наукових видань Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, аналітичні огляди наукових публікацій Національної парламентської бібліотеки України, а також БД довідково-бібліографічного відділу бібліотеки ХДАК, співробітники якого скрупульозно, на високому професійному рівні відстежують та здійснюють усебічне аналітико-синтетичне опрацювання праць викладачів, докторантів, аспірантів, здобувачів наукових ступенів, співробітників і студентів академії.

Так, виявлено й ідентифіковано понад тридцять НШ ХДАК, які асоціюються з ім'ям засновника-лідера. За класифікаційно-часовою ознакою їх умовно поділено на три основні групи, що перебувають на стадії зародження, становлення або інтенсивного розвитку.

Перша група — наукові школи лідерів-початківців, докторів наук, формування наукових осередків яких перебуває на стадії зародження. Серед них: НШ В. А. Маркової, О. Ю. Оленіної, В. В. Лисенкової, О. М. Кобелева, М. В. Тортіки, В. М. Щепакіна, П. Е. Герчанівської, В. В. Калініченка, С. Б. Рибалко та ін. Однак не всі захищені дисертації стають основою для створення наукових шкіл та розвитку наукових напрямів. Учені, які здобули докторський ступінь, фактично є потенційними лідерами наукових шкіл.

Другу, найчисельнішу групу наукових шкіл культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного спрямувань ХДАК, що перебувають на стадії становлення, очолюють доктори і кандидати наук, які активно втілюють результати фундаментальних і прикладних досліджень у формі докторських і кандидатських дисертацій, наукових монографій, підручників, навчальних посібників, фахових наукових статей, методичних розробок та набули позитивного досвіду щодо підготовки науково-педагогічних кадрів.

Це НШ І. В. Зборовця, А. О. Рижанової, Л. Я. Філіпової, І. О. Давидової, О. І. Чепалова, А. Т. Щедрина, Ю. І. Лошкова, А. А. Соляник, Г. Д. Панкова, О. О. Тортики, С. В. Потрашкова, В. М. Откидача, Г. І. Шемаєвої, О. І. Козак, А. А. Кікоть, С. І. Лимана, К. В. Кислюка, З. І. Алфьорової, М. М. Каністратенка, М. А. Низового, А. З. Житницького, І. І. Гулеско, Ю. М. Нагорного, О. В. Кравченка, Д. Е. Ситнікова, Т. В. Босенко, Л. С. Азарцевої, С. І. Гордєєва та ін.

Використання критеріальних ознак дозволило на засадах прозорості виділити третю, найпотужнішу групу наукових шкіл ХДАК. Це — наукові школи докторів наук, професорів В. М. Шейка, М. В. Дяченка, Н. М. Кушнарєнко, В. О. Ільганаєвої, І. І. Польської, Г. Г. Асєєва, що перебувають на стадії свого інтенсивного розвитку, здатні сформувати мережу власних «дочірніх» формальних і неформальних наукових об'єднань на чолі з авторитетним ученим-лідером. Отже, в академії нині діють як потужні, авторитетні, так і молоді НШ, які перебувають на початковому етапі свого становлення, формування та розвитку.

Слід підкреслити, що становлення харківської наукової школи як базової на вітчизняному науковому просторі сягає давнини, неформальні й інституціональні основи формування якої можна віднести до кінця ХІХ — початку ХХ ст. Офіційною датою започаткування науково-освітніх шкіл культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного спрямувань можна вважати 1929 р. — рік відкриття ХДАК — першого в Україні та другого за часом заснування в колишньому Радянському Союзі ВНЗ означеного профілю. Тому цілком об'єктивно сформовані на національному підґрунті формальні і неформальні об'єднання перспективних вітчизняних науковців за відсутності впродовж тривалого часу власних потужних наукових інституцій — докторантури, аспірантури, здобувачів наукових ступенів — офіційні «наукові корені» здобули на творчому підґрунті московських і ленінградських наукових шкіл. Це, по-перше, сприяло взаємозбагаченню принципів, теоретико-методологічних, організаційно-методичних і техніко-технологічних засад науково-дослідницької діяльності; координації тематики докторських і кандидатських дисертацій; набуттю досвіду міжнародної співпраці українських (харківських) науковців у розробленні фундаментальних і прикладних наукових досліджень культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного спрямувань. По-друге, допомогло утворенню ідентифікаційних ознак харківської наукової школи, яка в радянському науково-освітньому культурологічно-мистецькому та бібліотечно-інформаційному просторі посідала одне з провідних місць, сприяло набуттю її специфічних якісних ознак. Урешті-решт, це стало надійним науковим підґрунтям підготовки талановитих, загартованих, креативно і патріотично налаштованих високопрофесійних, конкурентоспроможних на вітчизняному і світовому ринку праці фахівців (бакалаврів, спеціалістів, магістрів), науково-педагогічних кадрів (докторів, кандидатів наук, професорів, доцентів, народних, заслужених артистів, заслужених діячів мистецтв, заслужених працівників культури України та ін.), лідерів

науково-освітніх шкіл ХДАК, відомих своїми науково-творчими здобутками за межами України.

Оскільки в межах однієї статті доволі складно приділити увагу всім без винятку науковим школам ХДАК, зупинимось на характеристичі найпотужніших із них. В основу їх відбору покладено три основні ознаки: 1) високий рівень цитованості праць лідера наукової школи, його учнів-послідовників; визнання їхнього внеску в розвиток галузевої науки не лише на вітчизняному, а й світовому науковому просторі; 2) кількість підготовлених за науковим керівництвом лідера та захищених докторських і кандидатських дисертацій; 3) креативна активність лідера і членів наукової школи, показниками якої є опубліковані монографії, підручники, навчальні посібники, наукові фахові статті, методичні матеріали, тези наукових доповідей та ін. види публікацій.

На основі контент-аналізу діяльності формальних і неформальних наукових об'єднань визначено шість провідних наукових шкіл ХДАК, здобутки яких є широковідомими у вітчизняному і світовому науково-професійному середовищі. Це науково-освітні школи В. М. Шейка, М. В. Дяченка, Н. М. Кушнарєнко, В. О. Ільганаєвої, Г. Г. Асєєва, І. І. Польської, основні інституціональні характеристики котрих наведено в табл. 1.

Успішність функціонування наукових шкіл зумовлена постаттю її лідера — відомого вченого. Визначено базові й іміджеві характеристики наукових лідерів ХДАК, серед яких: наявність наукового ступеня доктора наук (усі лідери НШ); присвоєння вченого звання професора (всі лідери НШ); обрання до НАН України або до галузевої академії наук (В. М. Шейко — член-кореспондент Національної академії мистецтв України, В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко, Г. Г. Асєєв — дійсні члени Міжнародної академії інформатизації при ООН); здобуття почесного звання заслуженого діяча мистецтв України (В. М. Шейко), заслуженого працівника культури України (М. В. Дяченко, Н. М. Кушнарєнко); кар'єрне зростання: ректор (В. М. Шейко), проректор (Н. М. Кушнарєнко), завідувач кафедри (В. М. Шейко, М. В. Дяченко, Н. М. Кушнарєнко, Г. Г. Асєєв, професор кафедри (В. І. Ільганаєва, І. І. Польська); членство в експертній раді ВАК України (В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко, В. О. Ільганаєва, І. І. Польська); членство в спеціалізованих учених радах (усі лідери НШ); участь у редколегіях наукових фахових видань України (усі лідери НШ, В. М. Шейко — головний редактор двох фахових збірників наукових праць, М. В. Дяченко, Н. М. Кушнарєнко — заступники головного редактора), опонування та рецензування дисертацій (усі лідери НШ); організація та виступи на пленарних засіданнях міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій (усі лідери НШ); кількість та якість наукових публікацій, цитування в мережі Інтернет і в наукових вітчизняних та зарубіжних виданнях (усі лідери НШ) тощо. Отже, показники свідчать, що означені вчені мають статус як формальних, так і неформальних лідерів наукових шкіл ХДАК культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного напрямів. За сумарними базовими й іміджевими критеріями безперечним лідером є В. М. Шейко — ректор академії.

Таблиця 1

Інституціональні ознаки провідних наукових шкіл Харківської державної академії культури

Напрямок наукової школи	Лідер наукової школи	Досягнення наукової школи
1	2	3
Теоретико-методологічні засади культурології	ШЕЙКО В. М., ректор ХДАК, зав. кафедри культурології, д-р іст. наук, проф., чл.-кор. Нац. академії мистецтв України, засл. діяч мистецтв України	РЗ: 1980. Загальна чисельність осіб, що входять до її складу-143, серед них: ДН-4; КН-14, докторантів-3, аспірантів-здобувачів-5, загальна кількість публікацій лідера НШ-456, в т.ч. М-17; П-22, НП-19, НФС-172, ММ-75, ТНД-151; загальна кількість публікацій членів НШ-646, в т.ч.: М-18, НП-13; НФС-191, ММ-172, ТНД-252
Філософські виміри української та світової культури	ДЯЧЕНКО М. В., зав. кафедри філософії та політології ХДАК, д-р філос. наук, проф., засл. працівник культури України	РЗ: 1982. Загальна чисельність осіб, що входять до її складу-75, серед них: ДН-4, КН-5, докторантів-1, аспірантів, здобувачів-2, загальна кількість публікацій лідера НШ-140, в т.ч.: М-6, П-2; НП-3, НФС-39, ММ-55; ТНД-35, загальна кількість публікацій членів НШ-359; в т.ч. М-11; НП-4; НФС-144, ММ-75; ТНД-125.
Теорія та історія документальних комунікацій	КУШНАРЕНКО Н.М., проректор з наукової роботи ХДАК, зав. кафедри документознавства та книгознавства, д-р пед. наук, проф., засл. працівник культури України	РЗ: 1987. Загальна чисельність осіб, що входять до її складу-80, серед них: ДН-3, КН-7, докторантів-1, аспірантів, здобувачів-5, загальна кількість публікацій лідера НШ-303, серед них: М-4, П-19, НП-5, НФС-118, ММ-70, ТНД-87, загальна кількість публікацій членів НШ-437, в т.ч. М-7, П-2, НП-5, НФС-144, ММ-82, ТНД-197.
Теоретико-методологічні основи розвитку системи соціальних комунікацій	ІЛЬГАНАСЬОВА В.О., професор кафедри бібліотекознавства та соціальних комунікацій ХДАК, д-р іст. наук, проф.	РЗ: 1983. Загальна чисельність осіб, що входять до її складу-70, серед них: ДН-2; КН-13; докторантів-1; аспірантів, здобувачів-3; загальна кількість публікацій лідера НШ-112, в т.ч.: М-1, П-2, НП-1, НФС-30, ММ-44, ТНД-34; загальна кількість публікацій членів НШ-304; в т.ч.: М-2; НП-10; НФС-105; ММ-39; ТНД-148.
Інформаційні системи та процеси, електронний документообіг	АСЄЄВ Г. Г., зав. кафедри інформаційних технологій ХДАК, д-р техн. наук, проф.	РЗ: 1984. Загальна чисельність осіб, що входять до її складу-57, серед них: ДН-1; КН-3, аспірантів, здобувачів-4, загальна кількість публікацій лідера НШ-130, в т.ч.: М-11; П-5; НП-10; НФС-42, ММ-27, ТНД-35. Загальна кількість публікацій членів НШ-206, в т.ч.: М-2, НП-7, НФС-80, ММ-32, ТНД-85.
Концептуальні засади розвитку українського та світового музичного мистецтва	ПОЛЬСЬКА І.І., професор каф. теорії музики та фортепіано ХДАК, д-р мистецтвознавства, проф.	РЗ: 1985. Загальна чисельність осіб, що входять до її складу-55, серед них: ДН-1; КН-7; докторантів-1, аспірантів, здобувачів-3; загальна кількість публікацій лідера НШ-120, в т.ч.: М-1, НФС-58, ММ-29; ТНД-32; загальна кількість публікацій членів НШ-247, в т.ч.: М-2; НП-5, НФС-105; ММ-52; ТНД-83.

Умовні позначення: РЗ — рік заснування НШ; ДН — доктор наук; КН — кандидат наук; М — монографія; П — підручник, НП — навчальний посібник; НФС — наукова фахова стаття; ММ — методичний матеріал, ТНД — тези наукових доповідей та інші публікації.

З'ясовано, що кожна з означених наукових шкіл ХДАК — самобутнє інтелектуально-творче об'єднання декількох поколінь науковців, що характеризується суттєвими науковими доробками як лідера, так і членів НШ, визначається власною змістово-тематичною специфікою, вирізняється формальними ознаками, основу яких, перш за все, складає наявність визнаного наукового лідера, котрий є відомим автором наукових теорій, парадигм, концепцій, моделей, методик та ін., здатний консолідувати вчених різних поколінь навколо дослідження важливої наукової проблеми, в науковому здобутку якого є, принаймні, один доктор наук із профільної наукової галузі (спеціальності).

За кадастром нині існуючих змістових і формальних ознак класифікації наукових шкіл [1; 8] НШ ХДАК належить до типу науково-освітніх шкіл, котрі паралельно з розробленням оригінальної дослідницької програми на базі відповідних теорій і концепцій здійснюють підготовку фахівців і науково-педагогічних кадрів у чітко визначеному змістово-парадигмальному просторі колективного мислення й самостійного пошуку [8, с. 16]. Зазвичай, таке навчання здійснює сам фундатор школи на лекційних, семінарських, практичних та індивідуальних заняттях, під час проведення науково-методологічних семінарів, майстер-класів, круглих столів, тренінгів, у процесі керівництва курсовими, дипломними, магістерськими роботами бакалаврів, спеціалістів і магістрів, а згодом — кандидатськими і докторськими дисертаціями, поступово долучаючи до цього важливого науково-творчого процесу найближчих послідовників і прибічників.

Виявлено політематичність і поліпроблемність наукових досліджень НШ ХДАК, які лідери ідентифікують як основний напрям наукових досліджень школи, що відповідають головному профілю науково-освітньої діяльності академії. Це — теоретико-методологічні засади культурології, філософські виміри української та світової культури; теорія та історія документальних комунікацій; теоретико-методологічні основи розвитку соціальних комунікацій; інформаційні системи та процеси, електронний документообіг; концептуальні засади розвитку українського та світового музичного мистецтва.

Серед основних змістових критеріальних властивостей означених НШ академії можна назвати: новизну й оригінальність авторської концепції розвитку культурологічно-мистецької та бібліотечно-інформаційної науки, практики, освіти й управління в сучасному суспільстві; продукування оригінальних наукових ідей, концепцій, гіпотез, здійснення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, результатів яких схвалені науковим співтовариством; ініціювання та ефективне впровадження оригінальної соціально значущої авторської науково-дослідницької програми; ефективне застосування пізнавальних можливостей філософських, загальнонаукових і спеціальних методів наукового дослідження, незмінність принципів, етичних норм наукової школи; запровадження системи нових наукових галузей, спеціальностей, які найадекватніше відповідають специфіці вітчизняного культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного науково-

освітнього середовища, надають змогу ймовірнішого прогнозування його успішного розвитку й функціонування; конкретизації нової теоретико-методологічної бази в системі авторських наукових проєктів, що містить опис стратегії і тактики, технології й методики реалізації кожного проєкту; інтегрування всіх напрацювань у формі неперерічного наукового напрямку, котрий здебільшого ініціює і здійснює фундатор НШ або талановитий керівник-послідовник.

Одним із показників потужності НШ є рік її заснування, що свідчить про сталі наукові традиції, упредметнену колективну творчу розумову діяльність, багаторічне плідне ділове спілкування між різними поколіннями науковців. Означені НШ датовані 80–90-ми рр. ХХ ст. Найстарішою з них можна вважати НШ В. М. Шейка (1980), наймолодшою — І. І. Польської (1992). Однак ці хронологічні межі є умовними, оскільки кожен із лідерів ідентифікує себе, в першу чергу, зі школами своїх наукових наставників. Це всесвітньо відомі наукові школи докторів, професорів М. П. Кіма, Г. Й. Чернявського, Ю. М. Столярова, В. О. Мінкіної, А. Г. Данько, І. Д. Зайцева та ін. Саме цими роками датуються перший успішний досвід наукового керівництва майбутніми лідерами НШ науково-дослідницькими розвідками студентів; активна участь у виявленні талановитої наукової молоді; визначенні пріоритетних наукових фундаментальних і прикладних досліджень ХДАК; обстоювання власної точки зору щодо актуальності, наукового і практичного значення кожної із затверджуваних на кафедрі та вченій раді ХДАК тематики докторських і кандидатських досліджень; розуміння соціальної і професійної значущості проблематики, співзвучної власним науковим передчуттям і вподобанням. Наукова креативність, відчуття нового, талант згуртовувати навколо себе учнів-продовжувачів і прибічників, власна висока наукова продуктивність стали об'єктивною основою виникнення, становлення, утвердження та успішного розвитку означених наукових шкіл. Ці характеристики повною мірою властиві й іншим лідерам НШ академії, які перебувають на початковому етапі їх заснування, становлення та розвитку. Взаємодія, взаємозбагачення, взаємопідтримка, плідні науково-методологічні дискусії, досягнення наукового консенсусу, результатом якого є високий рівень фундаментальних і прикладних наукових розвідок, докторських та кандидатських дисертацій — це сутнісні ознаки НШ ХДАК.

Не менш важливий показник — чисельність членів наукових шкіл та її послідовників. Одним із надійних способів ідентифікації НШ, виявлення зв'язку «вчитель — учень» вважається аналіз авторефератів дисертацій, а також кількість посилянь членів школи на праці лідера, продовження та розвиток його наукового напрямку. За цим критерієм рейтинг лідерів НШ розподілився таким чином: В. М. Шейко (143 особи), Н. М. Кушнарєнко (80 осіб), М. В. Дяченко (75 осіб), В. О. Ільганаєва (70 осіб), Г. Г. Асєєв (57 осіб), І. І. Польська (55 осіб). Підтвердженням потужності наукової школи є наявність захищених докторських і кандидатських дисертацій під керівництвом лідера за теоретичним напрямом школи. За цим показником рейтинг розподілився таким чином: В. М. Шейко (18), В. О. Ільганаєва (15), Н. М. Кушнарєнко (10), М. В. Дяченко (9), І. І. Польська (8), Г. Г. Асєєв (4).

Свідчення авторитетності наукової школи — наявність визнаного лідера, який має значний власний науковий доробок опублікованих праць за проблематикою пріоритетного наукового напрямку, рівень його когнітивної активності.

За цим критерієм безперечним керманічем є В. М. Шейко, науковий здобуток котрого становить 456 найменувань, серед яких такі солідні праці: 17 монографій, 22 підручники, 19 навчальних посібників, 172 наукові фахові статті, 75 методичних матеріалів, 151 тез наукових доповідей, рецензій та ін. видань. У кількісному відношенні науковий доробок інших лідерів наукових напрямів розподілився таким чином: Н. М. Кушнарєнко (303), М. В. Дяченко (140), Г. Г. Асєєв (130), І. І. Польська (120), В. О. Ільганаєва (112). Отже, загальні наукові надбання шести провідних лідерів НШ ХДАК сягають 1262 публікацій, серед яких: 41 наукова монографія, 50 підручників, 38 навчальних посібників, 459 наукових фахових статей, 300 методичних розробок, 374 тез наукових доповідей, рецензій та інших публікацій. Так, М. В. Дяченко є автором 6 монографій, 2 підручники, 3 навчальні посібники, 39 наукових фахових статей, 55 методичних матеріалів, 35 тез наукових доповідей. Науковий доробок Н. М. Кушнарєнко — 4 монографії, 19 підручників, 5 навчальних посібників, 118 наукових фахових статей, 70 методичних матеріалів, 87 тез наукових доповідей. Серед опублікованих праць В. О. Ільганаєвої — 1 монографія, 2 підручники, 1 навчальний посібник, 30 наукових фахових статей, 44 методичні матеріали, 34 тези доповідей. Наукова продукція Г. Г. Асєєва документно-інформаційного спрямування представлена 11 монографіями, 5 підручниками, 10 навчальними посібниками, 42 науковими фаховими статтями, 27 методичними матеріалами, 35 тезами доповідей та ін. І. І. Польська є автором 1 монографії, 58 наукових фахових статей, 29 методичних матеріалів, 32 тез наукових доповідей. Їхні наукові результати можна кваліфікувати як вагомий внесок у розвиток вітчизняної науки, практики, освіти та управління профільних сфер.

У ранжирі наукових досягнень членів наукових шкіл місця розподілилися таким чином: НШ В. М. Шейка — 646 публікацій, Н. М. Кушнарєнко — 437, М. В. Дяченка — 359, В. О. Ільганаєвої — 304, І. І. Польської — 247, Г. Г. Асєєва — 206. Тобто разом — 2199 назв видань. Значні переваги за цим показником має також наукова школа В. М. Шейка.

За аналітичними даними та сумарною оцінкою різних наукових досягнень установлено загальний персоніфікований рейтинг наукових шкіл культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного спрямувань ХДАК. Безперечним лідером наукових шкіл ХДАК є її ректор — В. М. Шейко, який має не лише власні вагомні наукові здобутки, але й заснував потужне, когнітивно налаштоване, активне, творче наукове об'єднання продовжувачів наукового напрямку свого лідера. Саме цей відомий український учений ініціював, створив та очолив тимчасовий творчий колектив провідних науковців ХДАК, який обґрунтував об'єктивну необхідність запровадження в Україні двох нових наукових галузей — «культурологія» та «соціальні комунікації»; запропонував номенклатуру наукових спеціальностей, серед

яких: теорія та історія культури; світова культура і міжнародні культурні зв'язки; українська культура; музезнавство, пам'яткознавство; прикладна культурологія; теорія та історія соціальних комунікацій; документознавство, архівознавство, книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство; теорія та історія журналістики, теорія та історія видавничої справи і редагування; прокладні соціально-комунікаційні технології; соціальна інформатика; розробив їхні формули, паспорти, напрями наукових досліджень, програми вступних і кандидатських іспитів, що схвалені на рівні Кабінету Міністрів України, ВАК України, Міністерство освіти, науки, молоді та спорту України, а також наукової спільноти країни. Серед учасників успішної реалізації цього інноваційного наукового проекту, окрім В. М. Шейка, можна назвати імена М. В. Дяченка, Н. М. Кушнарєнко, В. О. Ільганаєвої, А. А. Соляника, І. О. Давидової, О. О. Тортки, С. В. Пограшкова, К. В. Кислюка, Г. Д. Панкова, Л. В. Стародубцевої, М. М. Каністратенка, О. В. Кравченка, О. А. Гаврюшенка, Л. Г. Тишевської, В. М. Ряполова та ін. Слід також зазначити, що, окрім тих науковців, у яких Василь Миколайович був офіційним науковим консультантом або керівником, його теоретико-методологічний доробок безпосередньо сприяв виконанню більшості докторських і кандидатських дисертаційних досліджень, захищених викладачами, аспірантами і докторантами ХДАК протягом останніх 20-ти років. Моніторинг результативності решти проаналізованих наукових шкіл ХДАК свідчить, що нині вони мають практично однаково високий науковий потенціал.

Результатом та відповідним чинником успішного функціонування на базі ХДАК авторитетних наукових шкіл є високий науковий ценз науково-педагогічного складу ВНЗ, який нині сягає майже 72%; наявність креативних 34-х штатних докторів наук, професорів, 135 кандидатів наук, доцентів; 30 народних, заслужених артистів, заслужених діячів мистецтв, заслужених працівників культури, заслужених художників України, кожний з яких є не лише учнем-послідовником відповідної науково-творчої школи, а й реальним чи потенційним лідером власного наукового об'єднання. Серед пріоритетних напрямів академічної науки: підготовка науково-педагогічних кадрів, наукових фахових публікацій, розвиток студентської науки та ін. Успішному розвитку НШ у ХДАК сприяє створення завершеної наукової інфраструктури, існування аспірантури, докторантури, спеціалізованих учених рад із захисту докторських та кандидатських дисертацій, наукових фахових збірників, ради молодих учених, студентського науково-творчого товариства тощо, діяльність яких забезпечена високоякісним та високопрофесійним керівним, консультативним та експертним науковим потенціалом провідних учених академії.

Підсумовуючи, можна констатувати, що в Харківській державній академії культури діють потужні, авторитетні, новаторські наукові школи культурологічно-мистецького та бібліотечно-інформаційного профілів з унікальними змістовими і формальними ознаками, значним когнітивним потенціалом, які мають суттєвий науковий доробок, сталі традиції, бага-

торічний плідний досвід наукової комунікації, пріоритети в розбудові нових наукових галузей, напрямів, спеціальностей, визнаних не лише в Україні, але й далеко за її межами.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрейцев В. Концепція законопроекту про наукові школи вчених / Володимир Андрейцев // Вища шк. — 2009. — № 1. — С. 23–47.
2. Захарчук Т. В. Научные школы в библиографоведении: особенности формирования / Т. В. Захарчук // НТИ. Сер. 1. Орг. и методика информ. работы. — 2011. — № 1. — С. 19–25.
3. Лебедев С. А. Философия науки: словарь основных терминов / С. А. Лебедев. — М. : Академ. Проект, 2004. — 320 с. — (Сер. «Gaudeamus») /
4. Наука в информационном обществе : информ. изд. — СПб., 2004. — 102 с.
5. Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника : постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2007 р. — № 18. — С. 96–103.
6. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 1 груд. 1998 р. № 284 // Відом. Верховної Ради України. — 1999. — № 2/3. — Ст. 20.
7. Усенко О. Наукові школи як фундамент вищої освіти / О. Усенко // Психологія і суспільство. — 2002. — № 3-4. — С. 11–19.
8. Фурман А. Як розпізнати наукову школу? / Анатолій Фурман // Наук. Світ. — 2003. — № 5. — С. 14–16.
9. Харківська державна академія культури: до 80-річчя з дня заснування: моногр. (В. М. Шейко, М. М. Каністратенко, Н. М. Кушнаренко та ін. — Х. : ХДАК, 2009. — 196 с.
10. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнаренко. — 6-те вид. переробл. і доповн. — К. : Знання, 2008. — 310 с.
11. Юдин Б. Г. Наука в обществе знаний / Б. Г. Юдин // Вопр. философии. — 2010. — № 8. — С. 45–57.
12. Ястремська О. Підготовка науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації / Олена Ястремська // Вища шк. — 2010. — № 10. — С. 114–125.

Надійшла до редколегії 05.09.2011 р.

УДК 930.1: 101.9 Сковорода

Н. М. МАЛИНОВСЬКА

ВНЕСОК А. П. КОВАЛІВСЬКОГО У ВИВЧЕННЯ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ Г. С. СКОВОРОДИ

А. П. Ковалівський (1895–1969), видатний український джерелознавець, простежив розвиток етичних поглядів Г. С. Сковороди у зв'язку з його життям, визначив соціально-культурне підґрунтя його творчості, запропонував новий перспективний підхід до висвітлення цієї проблеми.